

“Devleti Tahayyül Etmek” İsimli Kitap Üzerine Bir Değerlendirme¹

Çiğdem Görgün²

21.yy’ın öncü siyaset kuramcılarında biri olan Mark Neocleous, “*Devleti Tahayyül Etmek*” isimli kitabında, daha önceki devlet çalışmalarından farklı bir yol izleyerek, beden metaforu aracılığı ile devletin anlaşılmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı kitabın dört bölümünün her biri öznelliğe ilişkin dört tema etrafında şekillenmektedir: beden, akıl, kişilik ve yurt. Söz konusu beden metaforunun devletin egemenliğinin muhafazası ve temel politik kollektif olarak şekillendirilmesi ile şiddet uygulamasına nasıl yardımcı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca, Neocleous kitapta temelde devletçi politik tahayyülü incelerken, iktidar ve mülkiyet, kimlik ve öznellik, şiddet ve düzen gibi belirli temalara da değinmektedir.

Kitap temel olarak dört bölüm ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. “*Devletin Bedeni*” olarak adlandırılan ilk bölüm, insan bedeni ile devlet bedeni arasında bir analogi oluşturmakta ve beden metaforunun politik düşüncedeki uzun soluklu kullanımına yer vermektedir. Neocleous ilk olarak, devletçi politik tahayyülün merkezinde yer alan ve devlet gücünü ve uyguladığı şiddeti meşrulaştırmaya yarayan siyasi beden fikrinin, farklı kılıklar altında devletçi politik tahayyülde yeniden üretilişini ele alarak, beden fikrinin dönem dönem iktidar ve egemenliğin almış olduğu yapıya göre değişim ve dönüşümlerini açıklamaktadır. Temelde beden metaforunun kullanımı Antik Yunan dönemindeki devlet analogilerine dayansa da, asıl kaynağını Papa ile dünyevi liderler arasında geçen mücadeleden almaktadır. Neocleous’un kendi ifadeleri ile:

“*Tarihsel olarak Hristiyanlık, insanlığın tek ve içten bağlantılı bir halk meydana getirdiği, Tanrı tarafından kurulan ve yönetilen bir tür evrensel topluluğa (tek mistik beden) sahip çıkar*”. Buna göre insanlık tek bir mistik bütün olduğu için, bu bütünü yönetecek tek bir egemen beden olmalı ve bu beden de kilise olmalıdır. Papa VIII. Boniface’ın 1302’de ifade ettiği gibi

¹ Mark Neocleous, *Devleti Tahayyül Etmek*, (Çev. Akın Sarı), Ankara: Notabene, 2014, 220 Sayfa.

² Araştırma Görevlisi, Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ (İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde doktora öğrencisi). E-posta: cigdem.gorgun@istanbul.edu.tr

Hakemli Araştırma Makalesi Peer-reviewed Research Article		
Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
08.06.2019	24.06.2019	30.06.2019

“inançla dolu olan bizler, başının Hz. İsa olduğu ve Hz. İsa’nın başının Tanrı olduğu tek bir mistik bedeni temsil eden ... tek bir kutsal Kiliseye inanmaya mecburuz”dur (Neocleous, 2014: 24-25). Buna göre Boniface’in savı dünyevi iktidarların oluşmaya başlayan kendine yeterliliklerine yanıt olma ve kilisenin meşruiyetini kurma çabasını yansıtır.

Kilisenin meşruiyetini sağlamak için kullandığı mistik beden fikri, “zamanla aktarma yoluyla ister dinsel ister seküler olsun her türlü siyasi bedene uygulanabilir oldu. Mistik beden kavramı yaşanan gelişmeler sonucu giderek politikleşti ve böylece devlet adamlarının hukukçuların ve oluşmaya başlayan toprak temelli laik devletlerin” tutsağı oldu. Yeni devlet kendi iktidarını meşru göstermek isterken, kilisenin mistik beden analojisinden ilham aldı ve “Kilise ve genel olarak Hristiyan toplumun, İsa’nın baş olduğu bir corpus mysticum şeklindeki kilise hukuku ve teolojik doktrini, teolojik alandan kralın baş olduğu devletin alanına aktarıldı” (Neocleous, 2014: 27). Buna göre beden metaforuna ilginin en yoğunlaştığı dönem olan Ortaçağ’da kilisenin “mistik beden” devlet formunun aldığı biçime uyum sağlayarak, monarşiler döneminde “mutlak beden” e dönüştü. Modern devlet ise monarşik devletin bedenini miras alarak onu yeni bir biçimde yeniden icat etmiştir. Monarşinin “mutlak beden”inin yerini ulus devletlerle birlikte “toplumsal beden” almıştır. Yeni dönemde egemenlik halka bağlı olduğu için siyasi beden artık halkla özdeşleştirilmeye itilir.

Tüm dünyada görelî olarak burjuva liberal demokrasisinin yükselişe geçmesi ile birlikte kolektif beden fikrinin önem kaybedip, bireysel beden fikrinin yükselişe geçtiğini iddia eden Neocleous, faşizmin sona erip, liberal burjuva demokrasisinin yükselişi ile birlikte siyasi beden tasavvurunun sona erdiğine yönelik görüşleri çürütmektedir (Neocleous, 2014: 43-44). Bu savını desteklemek için faşizmin “kirli beden” tasavvurunu kullanmaktadır. Faşizmin ötekinin varlığına yönelik olarak geliştirdiği “kirli beden” algısı ile, burjuva liberalizminin sermaye sınıfının çıkarları uğruna işçi sınıfına yönelik geliştirdiği politikaları özdeş tutması bu sav için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Faşizmin düzene tehlikeli olarak addettiği unsurları, toplumun bedeninden dışlaması ve sürmesi gibi burjuva demokrasisinde bir düzen oluşturma isteminden yola çıkarak, işçi sınıfını sermaye sınıfının çıkarlarına ve düzenine bir tehdit olarak algılayarak, faşizm ile burjuva demokrasisi arasında bir bağ oluşturmaktadır (Neocleous, 2014: 65- 67).

Kitabın ikinci bölümünde Neocleous, “Devletin Aklı” başlığı altında, “devlet aklı” düşüncesi ile devletin sivil topluma nüfuzu üzerinde durmaktadır. Devlet, “hikmet-i hükümet” düşüncesi çerçevesinde kendisine üstün bir akıl ve en önemlisi toplumdan bağımsız bir akıl biçerek, kendisini toplum üzeri bir konuma

getirmektedir. Devlet kendisine ait bir akıl atfederek kendisini oluştururken, kendi aklından bağımsızmış gibi görünen sivil toplumun yani “*burjuva toplumunun*” oluşmasını sağlar. Nitekim Marx’ın da ifade ettiği gibi, siyasal devletin kuruluşu ile bağımsız bireyler alanı olan sivil toplumun oluşumu eşzamanlıdır ve modern bir üründür (Marx& Engels, 1975: 3-129). Neocleous, devlet aklının ancak siyasal toplumsal ilişkilerden soyutlandığında anlaşılabilirliğini ileri sürer.

Devlet, kendisine akıl atfederek, kendisinden bağımsız bir sivil toplum alanı oluştururken, bu bağımsız alanı bilme ihtiyacı hissedecektir. Bu anlamda sivil toplum içerisindeki bağımsız bireyin devletin öz çıkarı için denetlenmesi ve disiplin altına alınması ikinci bölümün temel argümanları arasındadır ve bölüm, iktidar ve bilgi ilişkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Foucault (2006: 65), iktidarın bilgi ürettiğini ve bunu yalnızca bilgiyi yararlandığı için teşvik ederek veya yararlı olduğu için uygulayarak yapmadığını, iktidar ve bilginin birbirlerini doğrudan içerdiklerini; bağlantılı bir bilgi alanı oluşturmadan iktidar ilişkisi olmayacağını, aynı zamanda iktidar ilişkilerini varsaymayan ve oluşturmayan bir bilginin olmayacağını ileri sürmektedir. Neocleous, Foucault’nun bize sağladığı bu bilgiyi kitabında “*devletin bildiği ve muhakeme edebildiği*” fikri çerçevesinde devletin sivil toplum üzerindeki iktidarını meşrulaştırmada ve tebaalarının devletin gücüne sınır getirme çabalarını önlemek için kullandığını ifade eder (Neocleous, 2014: 81).

Yazar bu argümanı ile son dönemlerde modern devlete yönelik tartışma konusunun-modern devletin aşırı büyümesi ve topluma nüfuzu- içerisinde girmiştir. Modern devletin gelişiminin önemli bir özelliği, yönettiği topluma giderek daha fazla nüfuz etmesidir. Giddens, modern devletin elindeki önemli ölçüde geliştirilmiş izleme gücüne dikkat çeker (1985). Mann ise, modern devletin gelişmiş *üstyapı* gücünü ele alarak, modern devleti büyük ölçüde, toplumunu yaratan ve biçimlendiren bir güç olarak görmektedir (Mann, 1984). Peki toplumu üzerinde böylesine sıkı bir denetim mekanizması oluşturan devlet kendisini hem vatandaşlarından hem de dışarıdan gelebilecek olan tehlikelerden koruyacak bu bilgiyi nasıl sağlayacaktır?

Sorunun cevabı eserde oldukça açık bir şekilde verilmiştir. “*İlk siyasi beden genişleyerek, toplumsal beden haline geldikçe, devletin toplumu bilme isteği de o derecede arttı. Devletin ihtiyaç duyduğu düzeni sağlayabilmesi için “problemin” kim ve nerede olduğunu bilmesi gerekiyordu.*” (Neocleous, 2014: 99-100). Devletler bu bilgilere ulaşabilmek için nüfusu istatistiklere dökmekte ve topladığı bu enformasyonu sivil topluma yeniden şekil vermede kullanmaktadır. Nitekim modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte, toplumun ölçülmesi, tanımlanması ve araştırılmasına yönelik eğilimin artması ile istatistik bilimine yönelik ilginin artmaya başlaması aynı zamana

denk gelmektedir (Kelly & Foucault, 1994). Devlet içerden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı sürekli olarak bilgi toplar. Peki devlet topladığı bu bilgileri paylaşır mı? Yazar eserinde devlet sırrı konusunu da ele almıştır. Bu anlamda önemli bir soru yöneltir: “Devlet neden sır saklar?” Soruya verilebilecek muhtemel cevapları düşmanlardan korunmak için ve sır saklamayı politik kültür unsuru olarak belirttikten sonra asıl cevaba ulaşır: “Devletin gizlilik perdesiyle örttüğü şey, kendi özünden başka bir şey değildir.” (Neocleous, 2014: 109- 110). Ayrıca “Kamu ve “özel” arasındaki çizgilerin yeniden çizilmesi ve bunların anlamlarının belirlenmesi gibi modern siyasete yönelik birçok konu bölüm içerisinde eleştiriye açılmıştır.

Kitabın üçüncü bölümü ise, “Devletin Kişiliği” başlığı altında sermaye ve devletin önemli ve politik olarak etkili bir benzerliği paylaştığı savı üzerine kuruluyor. Yazar bu durumu kişilik üzerinden açıklıyor ve savlarını temellendirebilmek için şirketler hukukunu referans gösteriyor. Devletin ortaya koyduğu yapay kişilik içinde çoklukların teklife dönüşmesini Hobbes’un Leviathan’ından örnekler vererek açıklıyor.

Peki devlete bu çokluk karşısında tek bir kişilik atfetmek ne sağlıyor? Çokluğun karşısında devlete tek bir kişilik atfetmekle çokluğun kendine ait özneliği yadsınıyor ve devlet çokluktan yani kendini oluşturan kişilerden bağımsız bir yer ediniyor. Yazar bu durumu, modern devletin gayri şahsi bir güç durumunu temsil etmesine karşın, “bir taraftan kişilik mefhumu neredeyse kapı dışarı edilmiş gibiyken, kişiliğe başka bir kılıf altında buyur etmek” (Neocleous, 2014: 129) olarak değerlendirir.

Şirketler hukukundan bahsederken yazarın kullandığı ifadeler, sermaye ile devletin aslında iç içe geçmişliğini göstermesi açısından önemlidir:

“Şirketler hukukunun gelişimi yeni bir yasal tüzel kişiliğe sahip özne olan anonim şirketi yaratırken aynı zamanda yeni bir mülkiyet biçimi olarak da hisseyi yarattı. Yasal tüzel kişiliğin oluşturulması ile birlikte tıpkı devletin kişiliği gibi sermaye de gayri şahsi bir sınıfsal güç haline geldi” (Neocleous, 2014: 140- 141).

Sonuç olarak yazar, devlete ve sermayeye benzer yollardan geçen bir kişilik atfederek, kendisini üzerinde konumlandığı sivil toplum üzerinde egemenlik kurmaya ve sivil topluma yön vermeye çalışır. “Devlet sivil toplumu, kendi suretinde yapılanmış yeni yasal tebaalarla doldurur- yani, devlet sivil toplumu kendi ürünü kişilerle doldurur” (Neocleous, 2014: 154).

“Devletin Yurdu” ana başlığını taşıyan dördüncü bölüm ise “siyasetin modernleşmesi...sekülerleşme ve rasyonelleşme süreci

olduğu kadar bir yurt edinme sürecidir” (Neocleous, 2014: 170) argümanı ile başlamaktadır. Bölümde temel olarak toplumsal düzenin üretimi ile mekansal düzenin üretiminin aynı olduğu savunulmaktadır. “*Toprak Terörü*” olarak adlandırılan bölümde temel olarak devletin dış ve iç terör meselesini kullanarak, şiddet kullanma tekeli (Weber, 2008: 132) meşrulaştırmaktadır. “*Yeryüzünün Pisliği ya da Bir Kere Daha Kirli Toplumsal Beden*” alt başlığını taşıyan bölümde ise, devletin içi ve dışı arasındaki ayrımı ve siyasal kurgu bakımından sınır sorunlarını, mültecileri ve vatandaşlık statüsünü tartışmaktadır. Neocleous’a göre mülteci figürü, dünyanın spesifik bir devletçi tahayyülüne imkan sağlayan bir araçtır. Bu argümana göre mülteciler, istikrar bozuculuğu ve sosyal bedenin kirliliğini temsil etmektedir. “*Haritacılığın Şiddeti*” alt başlığını taşıyan son bölümde ise yazar, haritaların politik önemini vurgulayarak, istihbarat toplama ile ilgili olan, politik yönetimin sağlanmasına katkı sağlayan ve tarihsel sınırları doğallaştıran bir özellikte haritaların işlevlerine vurgu yapmaktadır.

Sonuç bölümünde ise Neocleous argümanlarını tam anlamıyla geliştirerek, devlet sınırlarına karşı işleyen, “*düzenin coğrafyasına karşı*”, “*başkaldırının coğrafyası*” olan, iktidarın demokratikleşmesinin toprağa bağlı olmadığı bir küresel demokrasi hareketini çağırılmaktadır.

Görüldüğü üzere Neocleous, devlet konusunu akıcı bir dille ve oldukça geniş bir perspektiften ele almıştır. Onun devlete yönelik incelemesi, sadece siyasal, sosyal, ekonomik parametrelerle sınırlı kalmamakta, incelemesini coğrafya, antropoloji, etimoloji gibi bir çok farklı disiplin ile güçlendirmektedir. Kitap ilk olarak devletin tahayyülü fikri ile başlamakta ancak giderek “devlete karşı” ve onun kendisini gizleyen sinsî maskelerini ortaya çıkaran bir yola girmektedir.

Kitapta göze çarpan bazı temel eksiklikler ise şunlardır: Yazar ilk bölümde ulusun bir “*toplumsal beden*” olarak tasvir edilmesini ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Ancak egemen devletin uyruklarıyla arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı; bireyin egemenliği ile devletin egemenliğinin nasıl uzlaşacağı sorusunu atlamaktadır. Bu anlamda birey, ulusal egemenlikte yurttışa dönüşüp ortak çıkarı izlemek zorunda kalsa da, bu durumda, bireysel ya da özel çıkarların tümüyle ortadan kalkması söz konusu değildir. Ortadan kalkması istenen özel çıkarlar, genellikle kamusal alan içinde yer alanlardır. Bunun anlamı, bireyin kamusal düzenin dışında özel çıkarlara da sahip bulunabilmesidir (Ağaoğulları, 1989: 210- 218). Dolayısıyla yazar, devletin birey üzerindeki baskısını kitabında yoğun bir şekilde işlerken, konunun birey cephesini ihmal etmiştir.

İkinci bir önemli eksiklik ise, açıkça Marksist perspektiften devlete yaklaşan yazar, faşizmin, liberalizmin kirli beden algısını gözler önüne sererken, komünizmin de bu tahayyülü kullanmasını

atlayarak, aslında oldukça ideolojik bir tavır sergilemektedir. Dolayısıyla kitabın daha nesnel olarak ele alınması kitabın etkileyciliğini ve bilimsel başarısını artıracaktır.

Bu okuma çerçevesinde kitabın geneli hakkında söylenebilecek şey, kitabın, doğumumuzdan ölümümüze kadar her an yanımızda olan ve hatta ölümümüzde bile bizi bırakmayan devletin ne olduğunu ve onu en reddettiğimiz zamanlarda bile düşüncelerimize nasıl sızdığını ortaya koyması açısından siyaset bilimi literatürüne önemli bir katkı sağlamakta olduğudur.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devriminde Birey- Devlet İlişkisi. *A. Ü. SBF Dergisi*. Sayı: 3-4, s. 195- 228.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara.
- Giddens, A. (1985). *The Nation-State and Violence* (Vol. 2). Univ of California Press.
- Kelly, M., & Foucault, M. (1994). *Critique and Power: Recasting the Foucault/Habermas Debate*. MIT press.
- Mann, M. (1984). The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results. *European Journal of Sociology*, 25 (02), 185-213.
- Marx, K.& Engels (1975). Contribution to the Critique of Hegel’s Philosophy of Law. *Collected Works*, 3, 3-129.
- Weber, M., Gerth, H., Mills, C. W., & Parla, T. (2008). *Sosyoloji Yazıları*. Deniz Yayınları.